

Ur *Offensiv* nr Nr: 859 16 Juli 2009

Arne Johansson

Storstrejken 1909 – 100 år

Klasstriderna i Sverige 1879-1909

”I år är det hundra år sedan somorstrejken ställde kampen om makten över arbetsplatserna på sin spets. Konflikten banade väg för den svenska samförståndslinjen”, heter det i en artikel i *Dagens Industri*.

Sant är att det den 4 augusti är 100 år sedan upptakten till denorstrejken ägde rum i Sverige som i förhållande till landets och arbetarklassens storlek var samtidens största och i särklass längsta. Först ett år senare hade alla strejkande återgått till arbetet.

Sant är också att strejken slutade med ett nederlag som de närmaste åren försvagade de lokala facken och därigenom förstärkte en samförståndsinriktad facklig byråkrati.

Men strejkens erfarenheter stärkte också klassmedvetenheten och därmed på sikt den socialistiska vänstern med sin starkaste bas i det socialdemokratiska ungdomsförbundet. I slutet av första världskriget tog den öppna klasskampen ny fart och ”samförståndslinjen” kunde etableras för en längre tidsperiod först under det ekonomiska uppsvinget efter andra världskriget.

Som den av *Dagens Industri* tillfrågade docenten i historia, Roger Johansson, erinrar om, fick strejken därefter en ny renässans i modern tid på 1970-talet. Det var ett årtionde präglad av gruvstrejken 1969/70 och den våg av vilda strejker som till exempel ledde till medbestämmandelagen, lagen om anställningsskydd och förslaget om löntagarfonder till dess att SAF än en gång satte ”klackarna i backen” och kastade ut landet i en ny storkonflikt 1980. I den striden vann facken, men förlorade ändå freden.

Klasskampen lever så länge det kapitalistiska klasssamhället existerar och skärps på nytt i tider av kris. Idag präglas arbetsmarknaden av nya, till synes oupphörliga reträtter från de fackliga ledarna inför alltmer provokativa arbetsgivare, som åter väcker frågan: Är det dags för en nyorstrejken?

Då växer skälen att lära av historien.

Vad var anledningen tillorstrejken 1909? Vad hände? Vad blev konsekvenserna på kort och lång sikt? Vad kan vi lära för framtiden?

Storstrejken 1909 kan bara förstås i ljuset av de kraftigt växande klassmotsättningarna mellan den unga men totalt rättslösa arbetarklassen och den svenska kapitalismen som via oupphörliga strider i Sverige på 1880-talet hade stegrats till bristningsgränsen ända sedan industrialiseringen, fackföreningarnas och arbetarrörelsens födelseår.

Som Karl Marx och Friedrich Engels hade förstått redan när de 1848 publicerade *Kommunistiska manifestet* skulle framväxten av en kapitalistisk storindustri själv driva arbetarklassen till facklig och politisk organisering. ”Med industrialiseringen icke blott ökas proletariatet, det tränges också samman i större massor. Dess kraft växer, det känner den mera... Arbetarna börjar nu sammansluta sig mot bourgeoisin. De förenar sig för att hålla sin lön uppe. De bildar själva varaktiga sammanslutningar för att kunna proviantera för eventuella resningar. Här och där bryter kampen ut i upplopp”, lød manifestets profetiska ord.

1879: Sociala proteströrelser hade förekommit tidigare även i Sverige. Ändå markeras den nya tiden av hårdnande klasskamp mellan arbete och kapital i Sverige med en skräll redan innan det ännu fanns några fackföreningar för vanliga arbetare med Sundsvallsstrejken 1879,

bara åtta år efter Pariskommunen. ”Det ser Gud hjälpe mig ut som om Internationalen vore här”, ska landshövdingen Curry Treffenberg ha yttrat när han såg sågverksarbetarnas röda fana under strejken.

Erfarenheterna från denna och andra strejker skulle snart pocka på behovet av facklig organisering för mer planerad och uthållig kamp, även om drygt tusen av Stockholms byggnads- och stenarbetare två år senare lyckades utnyttja en bättre konjunktur till att höja sina löner efter en imponerande strejk utan fackförening. Samma sommar 1881 genomfördes den första fackföreningsledda strejken i Sverige av Stockholms snickare, som genom framgången för sin förening snabbt lockade många fler att organisera sig.

Detta år återvände också den socialistiske skraddaren August Palm som vistats några år i Tyskland och Danmark till hemlandet, fast besluten att införa socialismen i Sverige. Det enorma intresse hans agitationsturnéer mötte visade att de objektiva förutsättningarna redan fanns. Agitationen gällde framförallt behovet av facklig och socialistisk organisering kring ett socialdemokratiskt program och arbetarblad i stil med den av honom själv utgivna Folkviljan.

Med hjälp av en grupp klassmedvetna arbetare i Stockholm inledde också August Palm den ideologiska kampen för nödvändigheten av klasskamp och självständig organisering mot de samförståndsprekande liberalerna, som anhängarna till arbetarvännen och läkaren Anton Nyström bland flera av de än så länge mer skråmässigt betonade yrkesföreningarna.

Kampen för oberoende från liberalerna och självständig propaganda med hjälp av en egen socialistisk tidning fortsatte som en infekterad intern strid inom den första socialdemokratiska föreningen i Stockholm i mitten av 1880-talet. Mot August Palm och några av dennes unga bundsförvanter, framförallt Axel Danielsson, stod anhängare till vad Palm kallade en grupp ”intelligensare” runt bland annat den unge f d liberala *Tiden*-redaktören Hjalmar Branting, den anarkistiskt påverkade Hinke Bergegren och godsägarsonen Fredrik Sterky, som just börjat anamma de socialistiska idéerna.

Social-Demokraten, som i ett slag gav socialdemokratin dess första politiska ledning, visade sig snart bli ett ovärderligt verktyg för facklig organisering och socialistisk fördjupning. På några månader bildades 11 nya fackföreningar och 1886 anordnades de första socialdemokratiskt ledda massdemonstrationerna i Sverige mot planerna på livsmedelstullar, som i Stockholm samlade 10-15 000 arbetare och i Malmö uppåt 20 000 arbetare.

Även den unge liberalen Branting, som tvekat i övergången till socialismen och misslyckats med det konkurrerande projektet att etablera *Tiden* och efterföljaren *Det nya samhället* som ett språkrör för facken, lät sig övertygas. Han stärkte därefter åter sin auktoritet med sitt Gävletal i oktober 1886 om ”Varför arbetarrörelsen måste bli socialistisk”.

Den interna kampen i Stockholm fick till sist som följd att Palm drog sig tillbaka och att Danielsson begav sig till Skåne för att där snabbt ta ledningen i bygget av socialdemokratin kring en ny sydsvensk arbetartidning, ”Arbetet – organ för klassmedveten arbetarrörelse”.

Mot en bakgrund av allt fler strejker i landet påbörjades även i Göteborg, där för övrigt den snabbt radikaliserade Sterky tog ledningen, en snabb facklig organisering. Där inträffade också 1886 den första regelrätta lockouten av 400 färgeriarbetare, som efter fyra månaders kamp avslutades med en kompromiss.

När Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildades 1889 deltog 50 ombud för 72 organisationer med totalt 3 000 medlemmar, varav 16 socialdemokratiska, en nykterhetsorganisation, en lokal facklig sjukkasse och 54 fackliga organisationer. Lokalen var dekorerad med röda fanor och påminnelser om Pariskommunen och dödsskjutningarna av strejkande arbetare

Chicago i USA 1886 (Haymarketmassakern). Av ombuden var alla utom två, Branting och Sterky, arbetare.

I en av de resolutioner som antogs hette det i en polemik mot anarkismen att revolutioner inte ”göres”, men att om en våldsamt revolution skulle uppstå är partiets plats given ”och vi redo att göra allt för att åt folket erövra och bevara så värdefulla frukter som möjligt av striden, på det att dess offer ej må ha skett förgäves”.

Särskilt Axel Danielsson, som avtjänade ett 18 månader långt fängelsestraff för sju åtal mot artiklar i Arbetet, var vid denna tid liksom de tyska socialdemokraterna runt August Bebel övertygad om att en revolution i Europas ledande kapitalistiska länder var nära förestående. Då var det också enligt Danielsson den svenska arbetarrörelsens plikt att göra sitt yttersta för att i detta sammanhang störta den svenska kapitalismen.

Nu besvarade regeringen med statsminister Gillis Bildt (Carl Bildts farfars farfar) i spetsen omedelbart på grundandet av det socialdemokratiska partiet med att efter förebild från den tyska ”järnkanslern” Bismarcks ”socialistlag” driva igenom en ”munkorgslag” med skärpta straff för den som i tal och skrift ”söker förleda till ohörsamhet mot lag eller laga myndigheter eller eljest uppviglar till åtgärd som innebär hot mot samhällsordningen eller fara för dess bestånd”.

Därmed gavs, som Hans Haste påpekar i *Det första seklet*, ”länsmän, borgmästare, stadsfiskaler, kronofogdar och andra rättstjänare ökade möjligheter att förhindra och upplösa möten, att avbryta talare eller hindra dem från att framträda”.

När Andra Internationalen tre månader senare höll sin första socialistiska världskongress i Paris, så tvingades den svenske delegaten C. Palmgren, vilket hälsades med dånande applåder för de fängslade, informera om att alla det svenska partiets fyra huvudredaktörer och partiledare satt i fängelse och därför inte kunde delta.

Revanschen kom strax därpå under den nya internationalens första 1 maj-firande 1890. 20 000 demonstrerade i Stockholm och 50 000 samlades till 1 maj-mötet. De viktigaste dagskraven löd: Allmän rösträtt, 8 timmars arbetsdag och förbud mot nattarbete för kvinnor och ungdom, förbud mot barnarbete och kortare arbetstid för ungdom.

Utan att ännu på länge ha en centraliserad ledning fortsatte de tre socialdemokratiska distrikt som landet var uppdelat i att leda den fackliga organiseringen, liksom stödarbetet och arbetarnas representation vid svåra konflikter. Av detta följde också krav på att de fackliga organisationerna skulle ansluta sig till det socialdemokratiska partiet.

På den andra socialdemokratiska kongressen i Norrköping 1891 inleddes en diskussion om strejkvapnet och andra taktiska frågor till en uppgörelse med de anarkistiska idéerna. I en artikel inför kongressen varnade Axel Danielsson för illusioner om att kapitalismen kunde elimineras med enbart en generalstrejk. ”Utan kamp är den allmänna strejken ogenomförbar. Går det så långt att en någorlunda fredlig utveckling blir omöjlig, så måste proletariatet bereda sig att stiga ut på gatan och med våld sätta sig i besittning av varulagren och produktionsmedlen. Det vore ingen nöd, om arbetaren blott hade att lämna fabriken och gå hem och vänta med armarna i kors på bourgeoisins sociala kapitulation,” skrev han.

Senare tiders socialdemokratiska historieskrivare har lika ofta som felaktigt påstått att denna kongress skulle ha betytt en seger för de reformistiska idéerna.

I taktikfrågan röstade kongressen med överväldigande majoritet för Axel Danielssons resolution: ”Då det socialdemokratiska arbetarpartiet är ett revolutionärt parti, som eftersträvar en grundlig omvälvning av det bestående samhället, måste det ta i betraktande möjligheten av att det organiserade våldet kan bli det lidande proletariatets slutliga förlösare.

Men så länge ännu inte den allmänna rösträttens fredliga medel är prövat, uttalar kongressen på det bestämdaste sitt ogillande av all slags dynamitagitation och stämplars som förrädare mot våra principer sådana agitatorer, som upphetsar massorna till våldshandlingar mot enskilda”.

Med alla röster mot Hinke Bergregrens beslutades därefter dels om en kampanj för allmän rösträtt som skulle kulminera med en folkriksdag parallellt med 1893 års riksdag. ”Därest den allmänna ställningen så medgiver” gavs förtroendemännen i uppdrag att följa upp denna med en politisk storstrejk valsommaren 1893.

Sant är dock att Axel Danielsson året därpå förklarade sig ha bytt åsikt och blivit ”en lidelsfri med deciderad anhängare av parlamentarismen”, som ”möjligen, märk väl möjligen, kan lösa ’den sociala frågan’”.

Danielssons omsvängning måste ses i ljuset av att optimismen om det parlamentariska arbetets möjligheter ökat i Tyskland, sedan socialistlagen där upphävts och konjunkturen förbättrats.

Mot Danielssons nya åsikter reagerade allra starkast göteborgaren Fredrik Sterky, som några år senare skulle bli det nybildade LO:s förste ordförande. ”Avfallet”, som det ibland har kallats, innebar enligt Sterky ett indirekt ifrågasättande av Marx slutsatser efter Paris-kommunen om nödvändigheten att besegra kontrarevolutionen med en ny proletär statsmakt. Under rubriken ”Proletariatets diktatur” skrev Sterky i den lokala partitidningen *Ny Tid*: ”Utan organisation kan aldrig den makt skapas, som är nödvändig för att bryta kapitalväldets nu så länge utövade diktatur över arbetarna och i stället sätta proletariatets diktatur, som ingenting annat är än ordnandet av de egna angelägenheterna till lycka och båtad för hela mänskligheten”.

Inte förrän i samband med den ryska revolutionen 1917 skulle dock denna fråga återigen diskuteras på allvar inom arbetarrörelsen.

1890-talet var ett årtionde av skärpt, men också alltmer framgångsrik och offensiv klasskamp, där arbetarna särskilt i mitten av årtiondet kunde dra fördel av ett mäktigt industriellt uppsving och öka sina löner. Den befolkning som var knuten till industrin ökade från 9,5 procent 1880 till 21,8 procent år 1900. Fackföreningsrörelsens medlemstal ökade särskilt under 1890-talet dramatiskt från 8-9 000 medlemmar till 66 000 medlemmar. Allra mest dramatisk var ökningen från 15 000 till 60 000 under de tre åren före LO:s grundande år 1898. Av de 32 fackförbunden vid sekelskiftet hade sju bildats på 1880-talet och 25 på 1890-talet. För det socialdemokratiska partiet, som innan LO:s bildande samordnade även den fackliga verksamheten och kunde bygga på kollektivanslutna fackföreningar ökade medlemstalet från 6 000 år 1890 till 44 000 vid sekelskiftet. Den optimism som detta skapade ökades också av att Branting valts in i riksdagen.

Enligt en ofullständig sammanställning av statistik om 1 197 strejker och lockouter som omnämns av tidningar och andra källor mellan år 1863 och 1900, som återges i Knut Bäckströms bok *Arbetarrörelsen i Sverige*¹, slutade 290 strejker med seger, 138 med nederlag och 194 med en kompromiss. Av de 23 lockouter som bokförts under denna tid slutade fem med seger för arbetarna, en med nederlag och fyra med en kompromiss, som innebar en delseger.

Både segrar och nederlag innebar bitter kamp. Den i särklass mest kända arbetsmarknads-konflikten under 1890-talet som ägde rum i gruvorterna Norberg och Kärrgruvan i Bergslagen under 1891 och 1892 påminner om åren innan storstrejken 1909.

¹ Denna bok finns på marxistarkivet: [Arbetarrörelsen i Sverige \(del 1\)](#) och [Arbetarrörelsen i Sverige \(del 2\)](#). 1909 års storstrejk behandlas i del 2 – *Red*

Striden började med en tre månader lång strejk mot ett plötsligt besked om en kraftig lönesänkning vid Kallmoragruvan, som avslutades genom medling sedan militärtrupp kallats in. Skiljedomen, där Branting företrädde arbetarna, innebar en hygglig kompromiss för arbetarnas del. Striden återupptogs dock, sedan några arbetare vid en annan gruva avskedats och ersatts med strejkbrytare. Arbetare som försökt agera mot strejkbrytarna dömdes till fängelsestraff, liksom den tillreste Hinke Bergegren.

Gruvågarna organiserade sig nu i landets första arbetsgivarorganisation, som förbjöd inköp i brukshandeln, anställde en privat poliskår och hotade alla arbetare med avsked som vägrade att godkänna arbetsgivarnas krav på individuella avtal utan fackförening. Ställd inför detta ultimatum gick 700 man i november 1891 ut i en sju månader lång strejk över hela vintern och våren, som trots insamlingar i hela landet till slut rann ut i sanden. Många emigrerade eller lyckades så småningom få jobb i andra gruvor, som av rädsla för nya Norbergstrejker höjt lönen.

De nya fackförbunden var länge organisatoriskt svaga, saknade strejkkassor och var därmed länge beroende av stödet från det socialdemokratiska partiet. Charles Lindley berättar i sina *Memoarer* om hur Svenska Transportarbetarförbundet 1897 ”utan ett öre” i kassan bildades av sex lokala hamnarbetarfack, ett lokalt sjömans- och eldarfack och en kolarbetarfackförening.

Längre strejker tvingade fram allt större stödinsamlingar, som ibland också genomfördes i grannländerna. De täta stödinsamlingarna betydde samtidigt en handgriplig solidaritet, som ökade klassmedvetenheten och kunskapen om andras kamperfarenheter.

I stort sett varje steg i det fackliga och politiska uppbygget av organisationerna hade diskuterats av tätt återkommande Skandinaviska arbetarkongresser, som ungefär vartannat år sedan 1886 samlade representanter för den danska, svenska och norska arbetarrörelsen – ofta i nära anslutning till de nationella partikongresserna.

På den femte Skandinaviska arbetarkongressen 1897 i Stockholm togs det beslut i ett ärende som diskuterats ända sedan den första kongressen som hölls i Göteborg 1886, nämligen att bilda fackliga landsorganisationer i alla de tre länderna.

Några få dagar därefter tog den fjärde socialdemokratiska kongressen samma beslut.

På den konstituerande LO-kongressen i augusti 1898 deltog 268 representanter för över 50 000 fackligt organiserade. Tills vidare var dock befogenheterna begränsade till att följa och rapportera om den fackliga verksamheten i hela landet och att understödja fackförbunden vid förbundens försvarsstrider, som vid lönenedsättningar, lockouter och försök att krossa rätten att bilda en organisation.

Ett förslag att LO även skulle kunna leda ”anfallsstrider” avslogs. Mest omstridd blev frågan om obligatorisk anslutning till det socialdemokratiska partiet, som av många fackliga ledare uppfattades som ett hinder i organiseringen, men där partiets representanter oroade sig för en stor förlust av partimedlemmar om tvångsanslutningen avskaffades.

Enligt Charles Lindley hade till exempel partiets norra och mellersta distrikt ännu inte mer än 600 individuellt anslutna medlemmar, samtidigt som den fackliga kampen även för flertalet av partiets aktiva medlemmar var den viktigaste i en tid utan parlamentarisk representation.

Nästa LO-kongress år 1900 löste problemet genom ett beslut att facken skulle ”verka för” att de lokala avdelningarna själva skulle besluta om anslutning till de arbetarkommuner som det socialdemokratiska partiet bildade i hela landet. Detta kompletterades först 1909 med en individuell reservationsrätt.

Sveriges starkt oroade arbetsgivare höll parallellt med den konstituerande LO-kongressen en konferens i Malmö, som utmynnade i bildandet av en ”gul” fackförening, Svenska arbetarförbundet.

Samma år antog riksdagen den förhatliga så kallade Åkarpslagen, som Branting kallade ”en undantagslag till stöd för strejkbrytarslöddret”. Lagen föreskrev upp till två års straffarbete för den som försöker hindra någon att delta i strejk, inte återgå till arbetet eller inte utföra blockerat arbete. Straffsatsen innebar att den utpekade utan vidare kunde anhållas och häktas, något som kom till flitig användning. I hela landet förekom också talrika försök att krossa lokala fackföreningar.

Redan i mars 1899 året efter LO:s bildande blev sågverkspatronerna i Sundsvalldistriktet först med en större samordnad strid för att knäcka den fackliga föreningsfriheten, då 2 000 arbetare hotades med avsked och vräkning om de inte lämnade Svenska sågverks- och brädgårdsarbetarförbundet.

Trots de stora stödinsamlingar på 238 471 kronor (1 krona då motsvarar ca 42 kronor idag) som genomfördes och en sympatistrejk bland hamnarbetarna till stöd för de strejkande, förlorade arbetarna striden genom vräkningar från företagens arbetarbaracker.

Därmed hade sågverksarbetarna som Ragnar Casparsson påpekar i *LO under fem årtionden* förlorat den första stora drabbningen om föreningsrätten, samtidigt som: ”En fåtalig men tapper skara av övertygade och trosvissa arbetare vägrade att kapitulera inför övermakten. De drog med sina familjer till andra samhällen... De sörjde för att tanken på arbetarnas sammanslutning i fackliga organisationer hölls vid liv”.

I vävarstaden Borås ledde en årslång strid för föreningsrätten vid en mekanisk verkstad och en färgfabrik i januari 1902 till en explosiv solidaritetsrörelse, som mobiliserade hela arbetarklassen inklusive de kvinnliga textilarbetarna till stora demonstrationer och hård kamp mot strejkbrytarna som formligen drevs ut ur staden. I den kompromiss som uppnåddes erkändes föreningsrätten vid färgfabriken, samtidigt som arbetarna ändå tvingades förbinda sig att tolerera ”gulingarna”.

Diskussionen om storstrejken hade ända sedan 1890-talets folkrikisdagar framförallt gällt dess roll som medel i kampen för allmän rösträtt.

Trots att 205 000 namn samlats in i en för den tiden enorm petition för allmän rösträtt och att 150 000 deltog i valet till folkrikisdagen 1893, jämfört med att 110 000 deltog i andra-kammarvalet samma år, var det uppenbart att detta inte räckte för att rubba makthavarna.

När det sedan kom till kritan i diskussionen om utomparlamentariska kampmetoder skulle det också visa sig att liberalerna ändå var mest rädda för socialisterna.

För socialdemokraterna blev till sist måttet rågat när de härskande trots en ny betungande härordning och löfte om en rösträttsreform i trontalet 1902 presenterade en spottloska rakt i ansiktet på arbetarklassen. Inkomststrecket skulle sänkas från 800 till 600 kronor, men åldersstrecket höjas från 21 år till 25 och värnplikten vara fullgjord. Ungkarlar skulle få halv rösträtt till 40 års ålder, medan de som gifte sig eller uppnått 40 år skulle få en tilläggsröst och de välsituerade tre röster. Kvinnor skulle ingen rösträtt alls ha och skattstrecket skulle skärpas.

Som Marx förklarar kan revolutionen ibland behöva drivas på av kontrarevolutionens piskrapp. Det var återigen på den Skandinaviska arbetarkongressen, den sjätte i ordningen i Köpenhamn i augusti 1901, som diskussionen åter tog fart och löfte gavs om fullt moraliskt och materiellt stöd från Danmarks och Norges arbetare om de svenska socialdemokraterna skulle tvingas till en allmän strejk.

Trots att Hjalmar Branting, som var nästan ensam kvar av den första pionjärtidens ledande profiler sedan både Danielsson och Sterky avlidit på tröskeln till det nya seklet, åter började tveka röstade ändå 90 procent av de drygt 20 000 (av totalt 40 000) medlemmar som deltog i en medlemsomröstning för storstrejk. LO:s nye ordförande Herman Lindqvist som några år senare skulle ge tveksamheten ett nytt ansikte drev denna gång på och föreslog en veckas strejk, som därför att den var politisk skulle ledas av det socialdemokratiska partiet.

Beslut fattades på en extra partikongress om en aktionsplan som gick ut på massdemonstrationer varje söndag från den 20 april till dess att konstitutionsutskottets detaljförslag lagts fram. Därefter skulle möten genomföras varje kväll och allt arbete läggas ned under de dagar riksdagen behandlade frågan.

Söndagen den 20 april deltog 75 000 i demonstrationerna, varav de 25 000 som samlats till ett möte i Lilljansskogen i Stockholm därefter tågade mot det nybyggda Folkets Hus i Stockholm. Det skapade en enorm indignation när dessa vid Jakobs kyrka utsattes för våldsamma polischocker med dragna sablar.

När polisen nästa söndag den 27 april beordrats att hålla sig helt passiv deltog 40 000 på mötet och demonstrationerna, som av Knut Bäckström kallats ”de första legala av polisen tillåtna arbetardemonstrationerna i Stockholm”. Även runtom i landet blev demonstrationerna massiva både den 27 april och 1 maj.

När riksdagen sedan började diskussionen den 15 maj genomfördes en närmast total tre dagar lång politisk storstrejk, som i ett socialdemokratiskt manifest kallades ”en försöksmobilisering av innebörd: nästa gång blir det långt allvarligare om ni alltjämnt ha panna att neka oss vår självklara medborgarrätt!”

Totalt deltog 120 000 i den politiska tredagarsstrejken, vilket var dubbelt så många som de fackligt organiserade och tre gånger fler än LO:s medlemstal (Järn och Metall stod ännu utanför LO).

Resultatet av denna fredliga men dagligen aktiva strejk blev en enorm propagandaseger för den unga arbetarrörelsen, även om det skulle dröja till revolutionsåret 1918 innan den allmänna rösträtten kunde drivas igenom.

Den politiska storstrejken blev en sådan framgång att riksdagen med två rösters marginal också röstade nej till ett i all hast framtaget lagförslag om allvarliga inskränkningar i strejkrätten med strejkförbud inom järnvägarna liksom kommunalt anställda vid gas-, el-, vattenlednings- och renhållningsverk samt brandkårer.

Varje steg framåt tenderade att föda sin egen motrörelse. På arbetsgivar sidan blev den överraskande framgången för den politiska storstrejken en signal till allmän samling.

Redan på andra strejkdagen togs det initiativ till ett krismöte med Sveriges verkstadsförening (bildad 1895), som på ett möte med arbetsgivarrepresentanter för 55 verkstäder valde Separatorchefen John Bernström till ordförande. På sommaren 1902 grundades Svenska arbetsgivarföreningen (SAF), vars senare utsedde direktör Hjalmar von Sydow enligt Casparsson i LO under fem årtionden förklarade att den politiska storstrejken för flertalet arbetsgivare kommit ”som en fullständig överraskning och visade de isolerade arbetsgivarnas vanmakt gentemot arbetarnas samlade styrka”.

LO:s årsberättelser vittnade om att de fackliga striderna ökat i antal och omfattning varje år sedan bildandet. Under 1903 noterades 142 konflikter med 25 000 berörda arbetare. I Stockholm och därefter Gävle vann Transport två segslitna och då mycket uppmärksammade hamnarbetarstrider under 1903 och 1904.

Allra störst omfattning fick en verkstadskonflikt, som trappades upp över alla proportioner av arbetsgivarnas ökade beredskap att använda lockoutvapnet. Denna konflikt, som inleddes med en lönestrejk för åtta gjutare vid Hvilans mekaniska verkstad i Kristianstad, trappades av verkstadsföreningen trappades upp till en månads lång lockout av 15 000 arbetare vid 78 verkstäder på 35 orter i södra Sverige, innan lönetvisten hänsköts till medling och en gemensam kommitté tillsattes med uppgift att föreslå minimilöner, lärlingsbestämmelser och arbetstid. Då ingen enighet ändå kunde uppnås, blev detta bara ett förspel till den dittills största arbetskonflikten i Sverige, under unionskrisens år 1905.

Sveriges Verkstadsförening valde trots den akuta unionskrisen, som resulterade i att Norge den 7 juni sa upp den svenska kungamakten, att kasta ut 18 120 arbetare från 97 arbetsplatser i landet i en storlockout som kom att pågå i fem månader från den 10 juni till den 13 november.

Storlockouten motiverades med en orubblig vägran att sluta ”kollektivavtal med sina arbetare om minimilön, grundad på ålder” eller gå med på några överenskommelser som skulle begränsa antalet lärlingar. För arbetsgivarna handlade det om en principiell strid till försvar för sin makt i företagen att själv besluta om individuella, personliga avtal, vilket innebar en ny kränkning av föreningsrätten.

Lockouten inleddes dagen innan den allra största fredsdemonstrationen i Stockholm, där 20 000 den 13 juni tågade från Lilljans in till centrala Stockholm, sedan Branting skrivit ”Norge ur dina händer konung” och arbetarkommunen i en resolution stämplat varje våldsåtgärd som ”ett brott mot civilisationen och högförräderi mot fäderneslandet”.

För verkstadsföreningen som förmodligen räknat med att kunna utnyttja ett undantagstillstånd med krigslagar under unionskrisen till att med statens hjälp kväsa verkstadsarbetarna blev den massiva antikrigsrörelsen en missräkning. I stället blev verkstadskonflikten ett nytt hinder för de chauvinistiska högerkretsarna.

Redaktörerna för *Stockholms-Tidningen* och *Stockholms Dagblad* erbjöd sig att medla, då lockouten enligt dem skulle ”sätta lidelserna i svallning inom breda samhällslager och därmed uppväcka oro och splittring i det ögonblick, då folket såvidt möjligt borde samlas kring lösningen af dagens stora fråga”. Och kungen som nyss telegraferat till Norge att han inte godtog ”de revolutionära steg, som stortinget med kränkning av grundlag och riksakt och i uppror mot sin kung tyvärr tagit” gav redan inför den urtima riksdagen den 21 juni beskedet att han inte ville ”möta orätt med våldsmedel”.

Proteströrelsen mot krig, som också utmärktes av en intensiv agitation bland soldaterna, leddes av det nya socialdemokratiska ungdomsförbundet (SDUF) som bildats 1903 efter en brytning med de mer anarkistiska klubbarna i Socialistiska ungdomsförbundet, som till exempel predikade för generalstrejk men motsatte sig den politiska strejken för allmän rösträtt.

När det nya ungdomsförbundet i början av 1905 höll sin första kongress hade det redan vuxit från de första 450 medlemmarna till 7 000 i över 100 klubbar, och två år senare till mer än dubbelt så många, 17 000. Det var de unga arbetarnas politiska förbund. En fjärdedel av arbetarklassen, och den i särklass friaste och mest lätttrörliga delen, var unga arbetare under 25 år.

Ungdomsförbundets antimilitaristiska manifest *Ned med vapnen*, som varnat för att vapnen om de skulle riktas mot någon inte skulle riktas mot norrmännen och som i efterhand gav dess författare Zeth Höglund sex månaders fängelse, spreds under 1905 i 120 000 exemplar, förutom hundratusentals andra flygblad. Maktthavarnas rädsla för den socialistiska ungdomsrörelsen som under året höll 250 antimilitaristiska möten med målet att påverka de

värnpliktiga skärptes ytterligare av den revolutionära utveckling som inleddes i början av november 1905 i Ryssland och Finland.

Bernström, som trott att det skulle räcka med sex veckor för att kväsa arbetarna, hade hur som helst tagit grundligt fel.

Under hela den fem månader långa verkstadslockouten, som slutade med en imponerande seger för arbetarna till tonerna av den första ryska och finska revolutionen 1905-1906, lyckades arbetsgivarna bara rafsas ihop 650 strejkbrytare från "gulingarna" i Svenska arbetarförbundet.

Även ett försök från verkstadsföreningen att få stöd från SAF genom en allmän lockout misslyckades, trots att det under året förekom inte mindre än 175 öppna konflikter som berörde totalt 34 000 arbetare.

Endast 80 verkstadsarbetare gav upp och återvände till arbetet innan segern.

För fackföreningsrörelsen ledde segern till en ökning av medlemstalet det närmaste året med 53,5 procent. Trots detta inträffade det bland 1906 års 277 men i regel kortvariga konflikter en mycket infekterad strid vid Mackmyra sulfittfabrik utanför Gävle, där den förre statsministern Christer Lundeberg var bolagets ordförande. Striden blev en av tidens mest ryktbara sedan disponenten gjort klart att man hellre skulle "riskera långa tiders stillestånd" än godkänna arbetarnas anslutning till "en socialistisk fackorganisation" som Grov- och fabriksarbetarförbundet. När dessa vägrade att böja sig vräktes 40 familjer med 120 barn och två ogifta arbetare.

Den bittra striden som pågick hela våren och sommaren slutade med en ny seger för arbetarna, som ledde till föreningsrätt och förtur till återanställningar och återinflyttning i arbetarbarackerna.

Arbetarrörelsens väldiga framryckning mot en bakgrund av både ekonomiskt uppsving och viktiga segrar under åren 1902-1905 ända fram till ett godkännande av föreningsrätten i det nya verkstadsavtalet och till tröskeln av en rösträttsreform, provocerade makthavarna till nya kontrarevolutionära åtgärder.

De nya Staafflagarna mot antimilitaristisk agitation (stiftade av den kortlivade liberala regeringen Karl Staaf) framkallade starka reaktioner med krav på politisk storstrejk och brytning med liberalerna från ungdomsrörelsen. Mot LO, socialdemokratin och dess ungdomsrörelse ställdes 1906 en ny högerregering under ledning av Arvid Lindman och en kraftig förstärkning av Svenska arbetsgivarföreningens befogenheter.

Lindmans förslag i rösträttsfrågan blev en ny provokation, med allmän rösträtt för män till andra kammaren men med förslag om en ny 40-gradig inkomstskala i kommunalvalen och sådana krav på förmögenhet eller höga inkomster för att kandidera till första kammaren att de helt uteslöt varje arbetare. Från den fängelsecell han tvingats in i fick detta de ungas nye hjälte Zeth Höglund att åter mana till politisk storstrejk för både allmän rösträtt och första kammarens avskaffande, vilket också tvingade fram en extra och för första gången hemlig partikongress i april 1907.

Då majoriteten för storstrejk ändå inte bedömdes som tillräckligt enhällig sköts frågan än en gång upp. Samtidigt slog partiet fast att det fortfarande var berett att använda storstrejken, antingen för att lösa rösträttsfrågan eller för att "slå tillbaka attentat mot arbetarnas fri- och rättigheter, exempelvis bebådade förslag till bindande av fackföreningarnas rörelsefrihet".

SAF hade sedan bildandet 1902 ungefär som LO på sin kant mest fungerat som en strejk-försäkringskassa för medlemmarna, på villkor att de inte under en pågående konflikt kunde använda arbetare från verk eller företag där strejk eller lockout pågick.

Sedan SAF under verkstadskonflikten 1905 vägrat att ställa upp på en sympatilockout hade organisationen antagit nya stadgar som innebar att varje liten konflikt bland medlemsförbunden hädanefter skulle hänskjutas till SAF:s styrelse.

Från och med nu skulle varje avtal med en facklig organisation också godkännas av SAF:s styrelse och ovillkorligen innehålla en garanti för vad arbetsgivarna kallade ”arbetets frihet”, i enlighet med §23 i SAF:s stadgar: ”att arbetsgivaren har rätt att fritt antaga och avskeda arbetare, att leda och fördela arbetet och att begagna arbetare från vilken förening som helst eller arbetare stående utanför förening” (d v s strejkbrytare).

Detta innebar enligt LO:s berättelse för 1906 att SAF hädanefter skulle ”ständigt stå på krigsfot med färdigt gevär” (Casparsson).

Men tonen skulle skärpas än mer. Under hot från SAF om att annars besvara åtta långvariga och olösta lokala konflikter i slutet av 1906, varav de flesta enligt Transportarbetarbasen Lindley gällde vägran att ställa upp på §23, med en storlockout av 70 000 arbetare, godtog LO och de flesta förbundsledningarna i den så kallade ”decemberkompromissen” att införa SAF:s §23 i avtalen.

Som plåster på sårerna för att underlätta LO-ledarnas förmåga att stå emot de utbredda kraven på storstrejk gick SAF med på ett tillägg om att föreningsrätten av båda sidor skulle lämnas okränkta.

Utanför SAF förbjöds fortfarande på våren 1907 sågverksarbetarna vid släkten Kempes sågar i Sandö och Dal än en gång att ansluta sig till en fackförening. Det ledde så småningom till våldsamma sammanstötningar mellan unga arbetare och batong- och revolverbeväpnade strejkbrytare.

Sedan länsmannen under ett tumult vid strejkbrytarnas logemente fått sig en smäll över tinningen och fjärdingsmannens näsa slagits i blod tillkallades militär och förstärkta polisstyrkor.

Under ett ramaskri från högerpressen, som även fick Branting att ta avstånd från ”excesserna” häktades 33 arbetare, varav Albert Sundin samt bröderna Fritz och Henning Ståhl dömdes till åttaåriga straffarbeten (de frigavs efter fem år).

Flera tusen samlades till ett protestmöte mot klasslagarna och på den socialdemokratiska partikongressen 1908 riktade kongressens majoritet allvarliga anmärkningar mot parti-ledningen, varav de främsta gällde brist på aktivitet mot Staafflagarna och Sandödomarna. Till sist vann arbetarna även denna strid om föreningsrätten.

Enligt Ragnar Casparssons krönika *LO under fem årtionden* blev arbetsgivarna närmast överraskade över LO-ledningens defensiva uppträdande 1907.

Strax efter den så kallade ”decemberkompromissen” om §23 godtog LO även arbetsgivarnas rätt att tillgripa sympatilockouter med företagare som förklarats i blockad, även under gällande avtalsperiod.

För SAF:s hökar betydde dessa lättköpta ”kompromisser”, som väckte stark kritik inom arbetarklassen, endast ”blodad tand” – en visad svaghet hos LO som inbjöd till aggression.

Sedan konjunkturen börjat vika i slutet av 1907 blev rena lönesänkningar, som besvarades med lokala strejker, allt vanligare. Antalet arbetare som berördes av 1908 års 293 strejker

eller lockouter uppgick till 40 000, 30 procent av LO:s medlemstal. Inte sedan storstrejksåret 1902 hade konflikterna varit så omfattande.

Störst var en byggnadskonflikt i Stockholm och en bitter transportarbetarstrejk som börjat i Norrlands hamnar, där hamnarbetarna som redan på 1890-talet lyckats tillkämpa sig företrädesrätt för de organiserade arbetarna, vägrade att godta §23, och i Norrköping, där hamnarbetarna stred för att försvara en kooperativ kontroll av sitt arbete.

Via sympatiaktioner spred sig striden till hela landet. I Sydsverige jagades samtidigt stämningarna redan upp av en konflikt på sockerbruken som bemöttes med hjälp av importerade galiziska strejkbrytare.

Med hjälp av flottans kanonbåtar och kryssare samt brittiska Shipping Federations båtleveranser av engelska strejkbrytare till hamnar landet runt brutaliserades konflikten i hamnarna än mer.

Så här beskriver Charles Lindley läget i *Memoarer*: ”Myndigheterna var som vanligt villiga att hjälpa arbetsgivarna genom avspärrningar, fridlysningar och insats av militär. Göta och Svea livgarden hölls i full beredskap för att rycka ut och besätta hotade platser. Civilminister Hamilton meddelade mig per telefon att om inte demonstrationerna på Malmön upphörde skulle han sända militär och ’då smäller det!’. Det inträffade också. Kanonbåten Skäggald och militären sköt flera lösa skott mot folkmassan (under en stenarbetarstrejk i Bohuslän). I Göteborg bröt allmän hamnarbetarstrejk ut då hamnen avspärrades för att skydda strejkbrytare. Detsamma inträffade i Hälsingborg och Malmö. Logementsfartyg placerades i ett stort antal hamnar”.

Det var i denna uppjagade situation som en bomb mot strejkbrytarlogementet på båten Amalthea i Malmö hamn detonerade med en smäll som man sade hade hörts ända till Lund och som sedan dess har fortsatt att eka genom historien.

Strax innan smällen mot Amalthea natten mot den 12 juli hade SAF på nytt hotat med en allmän lockout, denna gång mot en kvarts miljon arbetare den 20 juli, om inte stuvarekonflikten i hamnarna och sockerbrukskonflikten i Skåne skulle vara lösta före den 16 juli.

För Anton Nilson, en ung arbetslös byggnadsarbetare som tvingades hanka sig fram på ströjobb, och dennes ”ungsocialistiska” vänner på Café Utposten handlade diskussionerna om nödvändigheten av mer militanta kampmetoder.

Bomben, som var avsedd att skrämja dem men som av misstag dödade en av de 80 strejkbrytarna och skadade ett tjugotal, lyckades visserligen snart förmå strejkbrytarna att ge upp och åka hem.

Men den enorma upphetsning som dådet skapade bidrog knappast till att göra vare sig LO eller Transport mer stridslystna eller arbetsgivarna mer kompromissvänliga, även om många i tysthet kunde förstå Amaltheamännen och upprördes över de bestialiska dödsstraffen och fängelsestraffen.

Trots att Transportarbetarförbundet, som organiserade hamnarbetarna, in i det sista vägrade att godta §23 pressades detta ändå efter Amalthea fram under masslockoutens bila.

Enligt Charles Lindley fanns inte längre en krona till understöd i förbundets kassa. Ändå fortsatte striden efter uppgörelsen i Malmö hamn, då de kommunalanställda kranmaskinisterna i en sympatiaktion för stuvierarbetarna vägrade att lasta av järnvägsvagnar som lastats av engelska strejkbrytare. När kranförarna avskedades och ersattes av ny personal, vägrade hamnarbetarna att gå i närheten av dessa. När snart alla kommunalarbetare i Malmö

omfattades av striden tog en borgerlig samling för en tid över renhållningen och tjänsterna. Först efter nya lockouthot från SAF lyckades den ditresta LO-ledningen tvinga fram en kapitulation.

Bomben mot Amalthea var tre unga arbetares desperata reaktion mot de enorma övergrepp som begicks mot arbetarklassen.

Anton Nilson, som dessbättre skulle överleva både dödsdomen mot Rosberg och honom själv, livstids straffarbete, några år som pilot i Röda armén under ryska inbördeskriget och samtliga fängelsevakter, kan liksom sina vänner antas ha varit inspirerade av den "handlingens propaganda" som förhärligades både av tidningen *Brand* och de ungsocialistiska klubbarna.

Själv ansåg han efteråt att det var en spontan och illa planerad handling, som inte motiverades av något principiellt ställningstagande för vare sig anarkism eller individuella terroraktioner.

Den socialistiska ungdomsrörelsen i Sverige hade splittrats 1903, sedan majoriteten i dess starkaste fästen i Malmö och Skåne hade brutit sig ut och bildat ett nytt till en början mer partitroget ungdomsförbund, de så kallade ungdomdemokraterna. Även om de själva värjde sig för etiketten, hade det Socialistiska ungdomsförbundet som bildats 1896-97 så småningom blivit alltmer påverkat av anarkistiska idéer. Mot den politiska kampen för allmän rösträtt och "parlamentarism", förespråkade de i stället direkta aktioner och "generalstrejken" som kungsvägen till den sociala revolutionen.

Under kampen mot krig mot Norge 1905 hade ungsocialisternas värnpliktsvägran stått sig slätt mot den antimilitaristiska agitation som det nya socialdemokratiska ungdomsförbundet med stor framgång tog ända in till de värnpliktiga.

Som ett svar på Staafflagarna år 1906, vars udd riktades mot hela ungdomsrörelsens antimilitarism, hade det ändå detta år gjorts ett sista försök att åter slå ihop de båda socialistiska ungdomsförbunden. Detta stupade åter på ungsocialisternas käpphästar om nej till storstrejk för rösträtten samt på oenigheten om vapenvägran och religionsfrågan. När så den socialdemokratiska partiledningen till sist genomdrev först en suspendering år 1906 och sedan en uteslutning av de båda "anarkisterna" Hinke Bergegren och Carl Schröder på partikongressen i maj 1908, blev brytningarna mellan de båda rörelserna definitiva.

Mot uteslutningen av ungsocialisterna agerade trots detta den snabbt växande vänstern inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet, som befarade att uteslutningarna skulle möjliggöra ett bibehållet grepp för den alltmer opportunistiska partiledningen.

Det val som hölls hösten 1908 resulterade till högerens stora besvikelse i en fördubblad representation av socialdemokraterna, med utebliven "Amaltheaeffekt". Men inget av detta kunde heller hindra arbetsgivarorganisationernas fortsatta offensiv. De hade nu fått blodad tand av LO:s alla eftergifter som tillsammans med allt mindre effektivitet i lönekampen för första gången fått medlemstalet att börja falla.

Den omedelbara bakgrunden till storstrejken 1909 förklaras utmärkt i den proklamation om storstrejk som LO själv utfärdade den 24 juli: "Sedan över ett år tillbaka har de organiserade arbetsgivarna här i landet bedrivit en den mest hänsynslösa och aggressiva taktik. Med den första fallande konjunkturvinden framträdde arbetsgivarna på stridsfältet med sina lockoutförklaringar. Slag i slag och utan uppehåll har lockoutproklamationerna därpå slungats emot oss. Även de minsta tvistefrågor har härvid tagits som intäkt för och givit anledning till nya lockoutförklaringar, alltid av vittomfattande art, och under över ett års tid har varje förhandling måst föras under trycket av hotet om en storlockout."

Faktum är att det sommaren 1909, d v s innan storstrejken började, tycktes som om avtalsfrågan var löst till arbetsgivarnas fördel för det stora flertalet arbetare. "Majoriteten hade låtit

sig övertalas att ge efter för att, som det sas, ta skadan igen efter de dåliga konjunkturerna” (Bäckström). Fyra gånger hade facken böjt sig för omfattande lockouthot redan under 1908.

Detta fick kammen att växa på SAF (vars medlemmar nu hade 150 000 arbetare anställda), som enligt sin tidning *Industria* i juli 1908 sades vara berett att förhindra ”ett socialist-monopol på arbetsfältet” tillsammans med Verkstadsföreningen (vars företag hade 30-40 000 arbetare anställda), som redan 1905 visat sig ”beredda att bemästra sina arbetares maktlystnad”, och byggarbetsgivarna i Centrala arbetsgivarförbundet, som ”utbreder sin front mot 50 000 arbetare i landet”. Under årtal, skrev tidningen, ”hafva jäsningsämnen och sprängämnen makats tätare samman” och arbetarnas fackorganisationerna ”varit obestridd herre på slagfältet, triumferande segrare i hundratals guerillakrig... men kraven stego i höjden, ändrade art och kommo in på ett illegitimt område...”

Nu gällde det för arbetsgivarna att återupprätta sitt ”naturliga herravälde” på arbetsplatserna, och för detta var de beredda på allt: storstrejk, skördestrejk, mjölkningsstrejk, vatten- och belysningsstrejk, renhållningsstrejk, kommunikationsstrejk. ”Vi hoppas att samhället kan värja sig”, hette det.

Ställd inför denna revanschistiska motoffensiv hade SAF förmått LO att tvinga Transport att godta §23 medan verkstadsarbetarna under lockouthot kapitulerat för en femårig förlängning av det avtal som slöts år 1905. Textilarbetarna hade gått med på ett treårigt lönesänkingsavtal. På våren 1909 hade först byggnadsämnesindustrin efter en lockout av Centrala Arbetsgivarförbundet slutit ett femårigt avtal, och därefter byggnadsarbetarna.

Branting hade själv redan hösten 1908 i den nya partitidskriften *Tiden* uppmanat fackförbunden att uppge sin självständighet (till LO) och undvika strid.

Bara ett tiotal mindre konflikter var som Zeth Höglund skriver i *Hjalmar Branting och hans livsgärning* ännu olösta i mitten av 1909, varav de flesta var lockouter. ”Arbetarna i pappersmasseindustrin voro utestängda, emedan de vägrat godtaga lönereduceringar. Inom pitpropbranschen i Göteborg rådde lockout. Vid Varberg-Åtrans järnvägsbygge voro 400 man lockoutade, lönetvist. Inom herrkonfektionsbranschen likaledes lockout, samma skäl. Strejker pågingo vid Göteborgs porslinsfabrik, vid Mora skiljeställe, vid Mockfjärds kraftstation och vid Munkfors järnverk. Omkring 7 000 av landsorganisationens medlemmar voro berörda av dessa konflikter, men av dessa befunno sig 5 700 i lockout därför att de ej ville underkasta sig försämringar i sina arbetsvillkor.”

När SAF så den 14 juli meddelade sitt ultimatum att man den 26 juli tänkte lockouta 50 000 arbetare, den 2 augusti ytterligare 30 000 och efter hand samtliga 163 000 anställda inom SAF:s område om inte facken gav med sig över hela linjen, ansåg till sist LO att måttet nu var var rågat och att det var nödvändigt att besvara den hårda ”nävrättspolitik” med en allmän arbetsnedläggelse. Även Branting uttalade sitt stöd för detta som ett oundvikligt nödvärn.

Till sist blev trots alla tidigare reträtter, och kanske till stor del tack vare dem, den allmänna och obegränsade strejken ett faktum, när LO:s representantskap fattade sitt beslut. Detta gjordes utan att medlemmarna tillfrågats, som man gjort varje gång den politiska strejken varit diskuterad. Ändå ville jublet över att äntligen få slå tillbaka aldrig ta slut när beskedet gavs om allmän strejk för alla LO:s medlemmar från och med den 4 augusti.

Undantag gjordes bara för vården av sjuka och djur samt för el, vatten och renhållning. Det visade sig strax att omfattningen skulle bli ännu större än arbetsgivarna hade kunnat föreställa sig, då utöver LO:s 200 000 organiserade även 100 000 icke-organiserade arbetare lämnade sina arbetsplatser. Till allmän häpnad anslöt sig även det ”gula” strejkbrytarfacket Svenska arbetarförbundets medlemmar till strejken!

Utanför stod endast de icke LO-anslutna typograferna och järnvägsmännen, som hotades med massavskedanden om de skulle lägga ned arbetet. Journalisten Hjalmar Gustavsson dömdes till två månaders straffarbete för att han på ett strejkmöte i Stockholm föreslagit ett uttalande med en uppmaning till järnvägsmännen att ansluta sig. För samma ”brott” åtalades även Fredrik Ström på Arbetarbladet.

När borgartidningarna genast började sprida lögnen om strejken bröt typograferna sitt avtal och lade även de ner arbetet, medan järnvägsmännen tyvärr röstade för att inte delta, men att på alla sätt stödja kampen ekonomiskt.

Trots att SAF:s medlemsförbund samtliga utlyst lockouter, oavsett om de hade avtal eller inte, höjdes det nu från makthavarna ett ramaskri om ”avtalsbrott” när typograferna satte klassolidariteten före avtalet.

Endast LO:s egen dagliga strejktidning *Svaret*, som spreds i 150 000 exemplar, kunde nu komma ut med typografernas medverkan, vilket dessvärre mest drabbade arbetartidningarna, då borgarpressen snart gavs ut igen med hjälp av strejkbrytare.

Entusiasmen dämpades inte ens av LO:s besked att det inte fanns några ekonomiska möjligheter att hjälpa de strejkande, vilket man bedömde skulle ha kostat 1,5 miljoner kronor per vecka och pengar måste sparas till stöd för eventuella offer efter strejken. Ingen lön skulle heller utbetalas till förbundens funktionärer.

I den rikliga korrespondens till landssekreteriatet som Casparsson studerat, finns det enligt denne ”icke en antydning till tveksamhet från något håll. Hänförelsens eld har brunnit hos de många tusen som fört pennan för att betyga ledningen sin tillit och sympati”.

LO:s ledning, som tidigare ständigt varnat för att det inte skulle gå att vinna en obegränsad storstrejk, hade till sist insett att en total kapitulation utan strid vore en flathet som aldrig skulle förlåtas av medlemmarna. Nu tändes ändå ett hopp om att den ”obrottsliga solidaritet och enighet” som manifesterades ändå skulle kunna ge en seger – eller i varje fall pressa regeringen att gripa in med någon sorts medling.

”Det var som om plötsligen en lång, lång söndag, en söndag utanför almanackan, sänkt sig över landet”, skriver Fredrik Ström i *Rebellerna* om känslan. ”Alla dånande verkstäder lågo tysta. Alla rastlösa fabriker lågo som utdöda. Alla kraftstationer var stängda. Det elektriska ljuset hade slocknat. Inga sopade längre gatorna. Inga tidningar utkommo. Intet bröd bakades i de stora bagerierna. Inga ölvagnar rullade. Inga karska madamner tågade till baden. Inga stadsbud vandrade med sina bördor till hotellen. Allt var tyst, dött: hamnarna, gatorna, verkstäderna. De svenska städerna hade liksom somnat in. Som i städerna, så ock i Bergslagen och de andra industriella bygderna. Herrgårdarna lågo i helgdagsfrid. Inget skördefolk på fälten, inga plöjare på tügen, ingen vallare i skogen. Sågverken lågo som övergivna krigsbyar vid havens och älvarnas stränder, gruvorna som väldiga kyrkogårdar med jättelika oigen-skottade gravar, bruken som slocknade vulkaner, vilka livets ande lämnat... Endast ute bland bönderna var allt sig likt. Till bondejorden hade arbetsvilan icke nått fram.”

Makten tycktes ligga i de 549 lokala strejkutskottens händer.

Det var de som på LO:s uppdrag skulle organisera strejken, upprätthålla ordningen och se till att de samhällsfunktioner som undantagits från strejken kunde upprätthållas.

För de nödvändiga transporter utfärdade de frikort, ungefär som när kungen under stor-konflikten år 1980 tvingades begära dispens från LO för att kunna flyga ut på ett statsbesök till Jugoslavien. ”De hade sålunda fullmakt att bestämma över samhällslivet och utgjorde faktiska organ för arbetarklassens makt under den tid storstrejken pågick”, skriver Bäckström.

Men detta var dessvärre inte hela bilden, för i hela landet höll krigsmakten till både lands och sjöss på regeringens order i högsta beredskap, liksom polisen vars antal utökades kraftigt.

”Håll allt i beredskap, men visa så litet som möjligt”, löd civilministerns order till länsstyrelserna. Stockholmsgarnisonens manskap beordrades att sova med kläderna på och högst tre knappar oknäppta, påskruvade bajonetter och skarpa skott i magasinet. Kanonbåten Disa förlades utanför Stockholms gasverk i Värtan, som extra skydd om gas- och elverksarbetarna skulle få för sig att inte längre låta sig undantas.

Flottans alla båtar koncentrerades till Stockholm, Norrlandskusten, Göteborg och Bohuslän, där till skydd för stenlastande strejkbrytare. I Härnösand fick kustflottan order om att då och då visa sig för att påminna arbetarna om vem som hade den yttersta makten. Mitt i allt detta genomförde militärmanskapet insamlingar till de strejkande. Enligt ungdomsförbundets nya tidning *Stormklockan* gav de allmänt sina sista avlöningar.

En särskilt provokativ åtgärd från makthavarna var bildandet av frivilliga borgerliga skyddskårer av köpmän, kontorister, ingenjörer och studenter, även några kvinnliga, organiserade efter militär modell i fem städer och tolv län, för att som det hette ”upprätthålla samhället, helt neutralt”. I Stockholm fungerade dessa mest som en extra strejkbrytarkår för att upprätthålla en viss kollektivtrafik.

När svälten efter tre-fyra veckor stod för dörren och hyrorna inte kunde betalas satte stödinsamlingarna till nödhjälp för de allra mest behövande igång.

Från en hel arbetarvärld strömmade stöduttalanden och insamlade pengar in till den strejk som Lenin kallade en av vår samtids största och den av den franske socialisten Jaurés utgivna *L'Humanité* hävdade var den dittills största i världen i förhållande till landets storlek. Om den ägt rum i Frankrike skulle den enligt tidningen omfatta tre miljoner arbetare.

Totalt 2,7 miljoner kronor inbetalades till landssekreteriatet, varav de största bidragen på 1,2 miljoner kronor kom från Tyskland, 484 000 kronor från Danmark, 384 000 kronor från Norge och 203 000 kronor från USA. Mindre bidrag kom från väldigt många länder, som till exempel Bulgarien och Serbien. Men för att hålla ut skulle det egentligen enligt Casparsson ha behövts tre miljoner kronor i understöd varje vecka.

De strejkande tvingades därför självklart också göra vad de kunde för att klara livhanken genom att i stor omfattning plocka bär, fiska och söka stöd från bönder och andra mindre utblottade sympatisörer. Vissa sökte också hjälp till en biljett för att kunna emigrera.

Ännu efter tre veckor strejkade enligt en räkning 92 procent. När regeringen den 28 augusti meddelat att den inte tänkte gripa in, då det ”för den stora mängden arbetare skulle framstå som en seger för deras kamp mot samhället”, försäkrade LO att 255 000 arbetare fortfarande strejkade i god stämning och fast beslutsamhet.

Bara ett par dagar därefter började dock LO-basen Herman Lindqvist tala om ordnad reträtt och en avveckling genom ”rationell klyvning”. Den 4 september kom så en order om återgång för alla arbetare som inte tillhörde den lockoutförklarande SAF, vilket väckte en storm av harmsna protester i hela landet.

Landssekreteriatets argument om att detta var en nödvändig frontuträtning för att kampen skulle kunna fortsätta med tillräckligt understöd på det ursprungliga stridsfältet försvårades ytterligare av att borgarpressen kallade klyvningen en ”kapitulation”. Enligt Charles Lindleys memoarer skapade den ”rationella klyvningen” stor förvirring, som fick till följd att även en hel del som borde ha fortsatt striden återgick i arbete.

När strejken efter ytterligare några veckor inte lyckats pressa fram en lösning beslutade representantskapet om ännu en "frontutträtning".

Denna innebar att strejken begränsades till järnindustrin, sågverksindustrin, gruvindustrin, textilindustrin och cellulosaindustrier, samt till Mockfjärd och Varberg-Åtran. Det godkändes även att de som gick tillbaka skulle tillåtas gå med på personliga löften att inte tillhöra eller stödja en fackförening. "Så småningom upptog den ena gruppen efter den andra arbetet så att slutligen i huvudsak återstod endast sådana som var lockoutade av arbetsgivarna i de ursprungliga konflikterna", minns Lindley.

Storstrejken var, som Knut Bäckström anmärker, på många sätt märklig. Först och främst för den enastående stridsviljan, disciplinen och kampmoralen som uppvisades i denna gigantiska drabbning efter ett årtionde av strider, som i början mest förts lokalt under eget ansvar och ledning.

Under alla dessa tidigare skärmytslingar hade kraven vuxit på ledningen att få visa den kollektiva kraften medorstrejken som vapen, först och främst i kampen för rösträtten men de senaste åren alltmer också som svar på arbetsgivarnas allt tätare ultimatum om storlockout. Men det var inte som 1902, då strejken fördes aktivt och offensivt för bestämda och inspirerande krav.

Nu var de flesta redan bundna av träffade tre- till femåriga avtal, vilket betydde attorstrejken inlemts under fullständigt defensiva former, utan att det ställts några ekonomiska, politiska, sociala eller andra krav alls än att lockouterna skulle dras tillbaka, de tio ursprungliga konflikterna lösas och arbetarklassen bevisa att den inte lät sig hunsas.

Nära hundratusen lockoutade blev plötsligt strejkande utan att så mycket annat ändrades än att inget lockoutstöd skulle utgå. "Och så detta med söndagar hela veckan, varför inte första maj varje dag!"

Nederlaget blev svidande för arbetarklassen när hela striden till sist rann ut i sanden och många drabbades av arbetsgivarnas hämnd, även om det sved i skinnet även på de arbetsgivare där striden pågick längst. Formellt var striden över först den 1 december 1910, mer än ett år senare.

Totalt förlorades 1 107 1400 arbetsdagar, vilket i medeltal motsvarade 37 arbetsdagar per arbetare i landet.

Tusentals avskedades eller vägrades återanställning och svartlistades och många tvingades emigrera. Under konflikten verkställdes också enligt Casparsson 616 vräkningar, varav 375 i Stockholm, 64 i Västernorrland och 51 i Göteborgs och Bohus län. Avtal slopades, villkoren försämrades och nya bestämmelser skrevs in mer eller mindre ensidigt.

LO:s medlemstal som år 1907 toppats med 186 226 medlemmar hade redan under reträtternas år 1908 fallit till 161 391. Efterorstrejken rasade det till 85 522 medlemmar år 1910 och som lägst 79 926 år 1911, innan det åter vände uppåt och i slutet av första världskriget nådde nya rekordsiffror.

Zeth Höglund hör till dem som långt efteråt menade attorstrejken ändå inte bara kan ses som ett nederlag. Han skriver att: "det förkrossande slag mot arbetarnas organisationer och allmänna strävanden, som arbetsgivarna åsyftat, blev denna storstrid långt ifrån. Om den för några år framåt minskade fackföreningarnas kraft och bragte individuella olyckor över många, alltför många, och kanske ofta de bästa, så växte på djupet en ännu fastare vilja till kamp mot den klass och det samhällssystem, som skapade sådant förtryck och sådana lidanden... Framtiden skulle visa, att arbetsgivarna förlorat en seger och arbetarna vunnit ett nederlag".

Att strejken väckt en viss respekt även i borgerliga kretsar demonstrerades redan strax efter dess slut, då regeringen Lindmans antifackliga lagförslag mot samhällsfarliga arbetsinställelser med mera ändå avvisades av riksdagens andra kammare.

Men strejkens nederlag kom för evigt att paralysera LO-ledningen, som sedan 1909 varit övertygad om att arbetsgivarna inte kan besegras i en stor strid. Inte heller har LO sedan dess någonsin på allvar utmanat ”arbetsgivarnas rätt att leda och fördela arbetet”.

Marxister har alltid hävdats att en generalstrejk, oavsett för vilka krav den förs, reser frågan om makten inte bara över arbetsplatserna utan även över samhället. Så var det också denna gång, i alla fall som makthavarna såg det.

Därför beredskapen att om det skulle knipa låta krigsmakten slå ner den inre fienden.

Just för att inte ge dem en anledning att slå ner fackföreningsrörelsen med våld manade LO:s och socialdemokraternas ledning till maximalt lugn och självbehärskning.

Det hindrade inte SAF från att hånfullt hävda att ”storstrejken var helt visst anlagd på att bli en revolutionär”, vilket föreningen påstod bara undveks på grund av ”ledningens fullständiga brist på mål medvetenhet samt därpå att alla dess stöd veko undan i det avgörande ögonblicket”.

Storstrejken 1909 har ibland kallats ”de korslagda armarnas revolution”.

Visst förekom även i denna ”uthållighetskamp”, särskilt i början, dagliga massmöten, strejkmöten, demonstrationer, föreläsningar och insamlingar. Tid gavs också här och där för byggen av Folkets Hus o s v.

Men vad kunde ha gjorts annorlunda eller bättre?

I den upprörda debatt om taktiken som fördes under nio långa dagar på LO:s uppskjutna kongress den 22 till den 30 november 1909 var kritiken mot hur strejken förts både skarp och omfattande, även om den spretade åt olika håll.

Ingen hördes någonsin ifrågasätta det nödvändiga i att utlysa storstrejken.

Tyngst vägde den utbredda kritik som redan funnits i flera år mot att kampen inte tagits tidigare, helst redan 1906-1907.

Förutsättningar att vinna hade varit betydligt bättre innan konjunkturen vek och arbetsgivarna tillåtits pracka på facken §23 och fått blodad tand.

Samt att strejken när den väl inleddes fördes i så passiva former, utan massdemonstrationer och tydliga paroller.

I Casparssons genomgång av debatten citeras en skur av mer eller mindre berättigade frågor:

Varför varnades makthavarna genom att varsla redan tio dagar i förväg? Varför uppmanades inte alla att delta, som framförallt renhållningsmännen och järnvägsmännen? Varför avblåstes strejken just när arbetsgivarna börjat vackla? Var det av rädsla för riksdagsmandaten som ledarna var så fulla av respekt för ”samhällsintresset”?

Det är lätt att i efterhand instämma i flera av dessa synpunkter. SAF:s krav på att bland annat kunna ”fritt avskeda” och bryta avtalen med sympatilockouter borde självklart ha besvarats av fackliga massprotester redan 1906-1907.

Precis som den politiska strejken oftast diskuterades i termer av kortare varningsstrejker kombinerat med varningar om vad som annars skulle kunna inträffa, borde kortare massiva varningsstrejker kombinerade med massdemonstrationer även kunna användas i kampen om löner, villkor och förhandlingsordningar.

Och när storstrejken till sist blir oundviklig, antingen det gäller en politisk storstrejk eller en facklig, måste den genomföras med ambitionen att pressa fram ett avgörande så snabbt som möjligt med massdemonstrationer, dagliga strejkmöten och direkta aktioner o s v som kan sporra och involvera de egna styrkorna och splittra motståndet.

Då är det inte minst viktigt att få med ”järnvägsmännen” och kollektivtrafikens personal, på den punkten hade 1909 års kritiker fullständigt rätt.

Då kan det också, som Axel Danielsson sade 1891, bli nödvändigt att sätta sig i besittning av varulagren och produktionsmedlen, d v s om möjligt ockupera arbetsplatserna, något som t ex skedde i stor skala i Frankrike under majrevolten 1968 och ofta förekom i USA under 1930-talets klass-strider.

Till kongressen fanns också 48 motioner om organisationsformerna. Av dessa ville flera besvara SAF:s centralisering med att ersätta dåtidens många yrkesförbund (bara inom verkstadsindustrin fanns åtta yrkesförbund) med färre industriförbund och ge LO större centrala befogenheter att även besluta om ”anfallsstrider”.

Till saken hör att LO på den tiden bara hade tre avlönade ”förtroendemän”.

Mot detta gick den syndikalistiska kritiken framförallt ut på förslag på att slopa fackförbunden och återgå till en decentraliserad, lokal organisationsform för LO som man menade skulle försvåra SAF:s lockouttaktik.

Att syndikalisterna efter storstrejken bröt sig ur LO och bildade SAC år 1910 bidrog dessvärre mest till att tysta debatten om den fackliga taktiken.

Det socialdemokratiska ungdomsförbundets medlemmar, som till stor del gått i bräsch för att organisera de lokala facken och strax innan LO-kongressen höll sin egen kongress, förspråkade inte själva någon tydlig linje i de fackliga stridsfrågorna. Två och ett halvt år senare var det ändå SDUF som åter gick i spetsen för den fackliga återuppbyggnaden.

Under sommaren 1912 organiserade dessa till exempel en landsomfattande Röda bilen-agitation som helt och hållet ägnades åt fackföreningsrörelsens återupprättande.

Inte mindre än 250 möten genomfördes med enligt deras egna uppgifter 100 000 deltagare, vilket LO-kongressen 1912 också tackade för trots motstånd från Herman Lindqvist, som misstänkte dem för syndikalism.

Erfarenheterna av storstrejken 1909 har också bäring på LO:s och hela fackföreningsrörelsens kris idag, där många av de tidiga 1900-talets frågeställningar gjort en kuslig comeback.

Precis som då är de allt stöddigare arbetsgivarna idag ute efter att återinföra de individuella avtalen, knäcka avtalens lägstalöner genom lokala krisavtal och röja undan alla hinder för att fritt anställa och avskeda så att till exempel anställningstryggheten knäcks genom bemanningsföretag utan eller med begränsade möjligheter till facklig organisering.

Nu som då gäller det att förhindra den utförsbacke där arbetsgivarnas organisationer ges blodad tand genom ständiga eftergifter, som i passiviteten inför attacken på a-kassan och Lavalldomen, i förhandlingarna om inskränkt strejkrätt i ett nytt huvudavtal och IF Metalls krisavtal som kraftigt försvårar nästa års avtalsrörelse.

Liksom vad som borde ha skett 1906-1907 borde LO idag följa uppmaningen i det fackliga uppropet, som Septemberalliansen tagit initiativ till, som uppmanar till en landsomfattande protestdag, helst i kombination med en politisk strejk den 15 september eller annars så snart som möjligt, som kan mobilisera medlemmarnas kampvilja och förbättra oddsen inför nästa års avtalsrörelse och val.